

Nödvändiga utgångspunkter för regeringens produktivitetskommission

DANIEL LIND är forskningsledare för Facken inom industrins Produktivitetskommission. daniel.lind@arenagruppen.se

Regeringen har tillsatt en produktivitetskommission ska tillsättas. I den här artikeln presenteras därför en analys av hur produktiviteten i svensk ekonomi har utvecklats det senaste halvsekle, både i absoluta tal och i förhållande till jämförbara länder. Därutöver identifieras och diskuteras ett antal kunskapsmässiga och analytiska utgångspunkter som kommissionen bör beakta, om syftet är att på djupet förstå produktivitets drivkrafter och politiska utmaningar.

I regeringsförklaringen, presenterad för riksdagen den 18 oktober förra året, meddelade statsministern att en produktivitetskommission ska tillsättas.¹ Likt den produktivetsdelegation som under ledning av Klas Eklund genomfördes i början av 1990-talet, ska kommissionen göra en samlad analys av den svenska ekonomins konkurrenskraft.² I de nu beslutade direktiven (Dir. 2023:58) preciserar regeringen att kommissionen ska analysera vilka faktorer som påverkar produktiviteten och lämna förslag som kan förbättra dess ökningstakt i privat och offentlig sektor.

I ljuset av regeringens produktivitetskommission och den diskussion som lär följa, syftar den här artikeln, för det första, till att presentera en uppdaterad analys av hur svensk produktivitet har utvecklats det senaste halvsekle, både i absoluta tal och i förhållande till andra länder. Utifrån den empiriska bilden syftar artikeln, för det andra, till att identifiera och diskutera ett antal perspektiv som produktivitetskommissionen bör beakta för att förstå Sveriges produktivitet, dess underliggande drivkrafter och framtida utmaningar.

Utgångspunkten för detta är att en förbättrad produktivitet är det enda varaktiga sättet att höja löntagarnas reallöner och medborgarnas levnadsstandard, något som det fackliga Sverige insåg för mer än hundra år sedan (Lind 2022a). Som Krugman (1997, s 11) uttrycker det i sitt berömda citat (egen översättning): ”Produktivitet är inte allt, men på lång sikt är det nästan allt. Ett lands förmåga att förbättra levnadsstandarden över tid bestäms så gott som enbart av dess förmåga att öka produktionen per sysselsatt.”

En andra utgångspunkt är att produktiviteten i många västländer hamnade lite i skymundan under 1990-talet och fram till finanskrisen 2008. Men den historiskt svaga produktivitetstillväxten därefter har ändrat på det. Detta förklarar etablerandet av produktivitetskommissioner i ett flertal västländer under senare år. Till dessa hör Danmark, Finland, Belgien,

¹ <https://www.regeringen.se/tal/2022/10/regeringsforklaringen-den-18-oktober-2022/>.

² Produktivetsdelegationens slutbetänkande publicerades som en SOU 1991:82.

Frankrike, Tyskland, Irland, Nederländerna, Portugal, Österrike och Storbritannien (Pilat 2023).

1. Hela ekonomins produktivitet

Det finns ett mycket stort antal produktivetsmått, alla med sina fördelar och nackdelar (OECD 2001; OECD 2023). Det mått som Paul Krugman lyfter fram är produktionen per sysselsatt – eller arbetsproduktiviteten. Det finns olika varianter på detta mått, men vanligast är att det baseras på förädlingsvärden – dvs löner och vinster. Måttet har fördelen att det är nära förknippat med lönebildning och löneutrymme, samtidigt som det är lätt att mäta och förstå. Nackdelen är att det är ett partiellt mått, i meningen att det påverkas av ett stort antal faktorer. Teoretiskt brukar de fångas in i tre kategorier: (1) humankapital, (2) kapitalstock och (3) den totala faktorproduktiviteten, dvs allt det som förbättrar arbetsproduktiviteten utan att humankapitalet eller kapitalstocken förändras. Om insatsprodukterna inkluderas i analysen breddas kapitalbegreppet till att även inkludera det ”kapital” som definitionsmässigt inte ingår i kapitalstocken.³ Till den här kategorin hör t ex el, transporter, bank och försäkring samt olika typer av företagsnära tjänster, såsom catering, IT-support, redovisning och tekniska konsulter.

I tabell 1 sammanfattas utvecklingen av hela ekonomins tillväxt i arbetsproduktivitet i Sverige och jämförbara länder det senaste halvsekle. Innan vi går vidare bör dock sägas att valet av länder och tidsperioder självklart kan påverka slutsatserna. Dessutom kan små skillnader mellan länder – både i termer av förändringstakt och nivå – bero på metodologiska skillnader i hur de nationella statistikmyndigheterna räknar fram BNP och arbetade timmar. Hanteringen av den offentliga sektorn är en viktig aspekt av detta. Sammantaget innebär detta att den här typen av analys kräver en betydande dos ödmjukhet.

Med det sagt, och utan att fördjupa sig i alltför många detaljer, är det några saker som är särskilt utmärkande. För det första ser vi att Sveriges produktivitetstillväxt har varit något lägre än övriga länders genomsnitt sedan 1970: 1,8 procent respektive 2,1 procent. Den historiska utsikt som produktivetsdelegationen hade i början av 1990-talet ser vi i den andra kolumnen. Mellan 1970 och 1990 ökade övriga länders produktivitetstillväxt betydligt snabbare än i Sverige: tre procent respektive 1,8 procent. Därtill ser vi att den svenska utvecklingen var betydligt sämre än i både Europa och Nordeuropa – och endast i paritet med de anglosaxiska länderna.⁴

³ Med insatsprodukt avses en vara eller tjänst som är en del av en pågående produktionsprocess. När produktionsprocessen är avslutad blir det en slutprodukt som konsumeras av hushåll, företag eller offentlig sektor. För en diskussion om skillnaden mellan insatsprodukter och kapitalstock, se Jones (2013).

⁴ Den eftersläpningsdebatt som präglade inledningen av 1990-talet handlade i stor utsträckning om vilka länder som Sverige borde jämföras med. Förutom produktivetsdelegationen, se t ex Magnusson (2023).

Tabell 1
Genomsnittlig årlig tillväxt i BNP per arbetad timme, hela ekonomin, 1970–2021. Ranking 2021 = BNI per timme, löpande priser och löpande PPP (USD)

	1970– 2021	1970– 1990	1990– 2021	1995– 2008	2009– 2021	2021: BNI/ timme
Norge	2,2	3,5	1,4	1,5	0,6	110,9
Irland	4,3	4,3	4,3	2,9	5,9	105,7
Danmark	2,0	2,9	1,5	1,0	1,3	94,7
Belgien	2,0	3,2	1,2	1,2	0,6	89,7
Sverige	1,8	1,8	1,7	2,2	1,1	88,1
USA	1,6	1,5	1,6	2,0	1,2	86,1
Tyskland	2,0	3,1	1,4	1,4	0,8	83,4
Luxemburg	1,5	3,0	0,6	0,7	0,0	83,2
Schweiz	1,2	1,5	1,0	1,5	0,8	83,0
Frankrike	2,1	3,5	1,1	1,5	0,5	82,5
Nederländerna	1,6	2,8	0,9	1,4	0,2	78,1
Finland	2,5	3,8	1,7	2,3	0,3	75,0
Australien	1,5	1,4	1,5	2,0	1,1	68,6
Storbritannien	1,8	2,6	1,3	1,8	0,3	67,4
Italien	1,5	2,9	0,6	0,6	0,3	66,6
Kanada	1,3	1,4	1,2	1,3	1,0	62,0
Spanien	2,0	3,8	0,8	0,3	0,9	59,9
Japan	2,4	4,1	1,5	1,7	0,8	51,1
Nya Zeeland	1,2	1,4	1,2	1,0	1,1	49,1
Sydkorea	5,4	6,7	4,7	5,5	3,0	47,4
Portugal	1,9	2,9	1,3	1,4	0,8	45,3
Oviktat snitt exkl Sverige	2,1	3,0	1,5	1,7	1,1	75,1
G7	1,9	2,6	1,5	1,8	1,0	72,6
Europa EXKL SVERIGE	2,0	2,9	1,4	1,4	1,0	78,9
Nordeuropa EXKL SVERIGE	2,0	3,0	1,4	1,6	0,7	88,6
Anglosaxiska länder	1,5	1,7	1,4	1,6	0,9	66,6

Ann. Länderna är ordnade efter rankingen 2021. G7-länderna utgörs av USA, Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Italien, Kanada och Japan. Till Nordeuropa hör Norge, Danmark, Belgien, Sverige, Tyskland, Nederländerna och Finland. Till de anglosaxiska länderna hör USA, Australien, Storbritannien, Kanada och Nya Zeeland. BNI per timme är att föredra framför BNP per timme eftersom den förra kvoten baseras på de förädlingsvärden som stannar i landet. En hög nivå på BNP per timme kan, som i Irlands och Luxemburgs fall, vara ett uttryck för att företagen verksamma i landet överför stora värden till sitt hemvistland. OECD offentliggör dock inte den reala tillväxten i BNI per timme.

Källa: OECD.

Det är i ljuset av detta som produktivetsdelegationen argumenterade för att Sverige har ett produktivetsproblem och att en viktig orsak till det är utformningen av stabiliseringspolitiken. Utöver detta menade man att det även fanns ett underliggande, strukturellt tillväxtproblem i svensk ekonomi. Reformerna för att lösa det delades in i tre kategorier: (1) Skärpt konkurrens och ökat omvandlingstryck, (2) förbättrade drivkrafter för arbete och förkovran och (3) förbättrade drivkrafter för fysiska investeringar. Delegationen argumenterade för att det här programmet borde genomföras omedelbart och samlat. Annars förutspåddes att en fortsatt svag produktivitetstillväxt skulle medföra svåra ekonomiska problem, främst i form av försämrad konkurrenskraft och stora skattehöjningar.

En central poäng i produktivetsdelegationens betänkande är att det svenska produktivetsproblemet inte bara handlar om den svaga utvecklingen relativt andra länder, utan kanske framför allt om att vi som medborgare har större krav och önskningsar än vad produktivitetstillväxten kan finansiera – reallöneökningar, mer privat konsumtion och förbättrad offentlig välfärd.

Den här insikten är bra att ha med sig när vi fokuserar på den tredje kolumnen i tabellen. Den visar vad vi i dag ser när vi tittar tillbaka på perioden sedan produktivetsdelegationen genomförde sitt arbete. Det som då framkommer är att den årliga svenska produktivitetstillväxten inte är högre efter än före 1990. I absoluta termer har således inte någon förbättring skett. Men i relativa termer ser vi en förbättring eftersom den svenska produktivitetstillväxten ligger något högre än övriga länder, inklusive de mest jämförbara. Kolumnerna 4–5 visar att den här positiva utvecklingen främst förklaras av att perioden 1995–2008 var särskilt gynnsam för Sverige, i både absoluta och relativa termer.

Hur har då ländernas produktivitetstillväxt sedan 1970 fallit ut i produktivetsnivåer år 2021? Som framgår av tabellens sista kolumn är Norge det land med högst produktivetsnivå. Med sin dominerande oljeindustri kan möjligen den här produktivetsnivån diskuteras, men efter Norge följer Irland, Danmark, Belgien och Sverige. USA och Tyskland ligger närmast efter Sverige. Sveriges produktivitet ligger på samma nivå som övriga Nord-europa. Finland ligger lägre än övriga nordiska länder och Nya Zeelands Rogernomics tycks inte ha varit särskilt framgångsrik.⁵

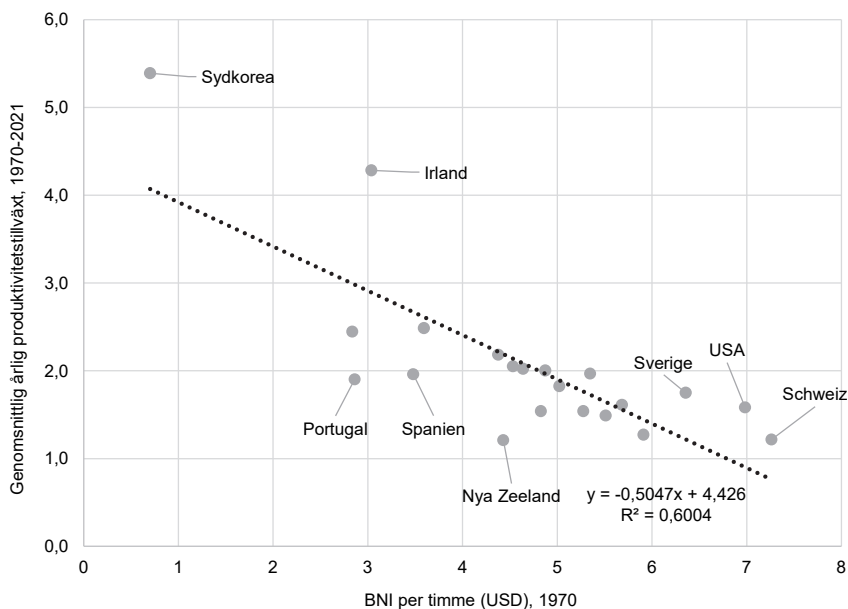
2. Upphinnareffekt

En annan aspekt av eftersläpningsdebatten var frågan om en eventuell upphinnareffekt – att länder med en låg BNP-nivå har möjlighet att förbättra sin produktivitet snabbare än länder med en hög BNP-nivå.⁶ Utan att gå in djupare i den här teorin, ser vi av figur 1 att bland länderna som inkluderas i tabell 1 finns det en upphinnareffekt: de länder som hade en låg produktivi-

⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Rogernomics>.

⁶ Se t ex Dieppe (2021).

Figur 1
BNI-nivå 1970 och
genomsnittlig årlig
tillväxt i BNP per
arbetad timme, hela
ekonomin, 1970–
2021

Ann. Skälet till att ökningstakten mäts i BNP per timme är, som nämntes tidigare, att OECD inte offentliggör statistik över den reala tillväxten i BNI per timme.

Källa: OECD.

tetsnivå år 1970 har haft en snabbare produktivitetstillväxt det efterföljande halvsekleklet än länderna med en hög produktivitetsnivå år 1970.

Vi ser också att två länder – Sydkorea och Irland – avviker mer än andra länder från det genomsnittliga sambandet. Båda gör det dessutom på samma sätt, genom att förstärka kurvans negativa lutning. Om dessa två länder exkluderas försvagas därför sambandet, men det finns kvar.

Även Sverige ligger över kurvan. Det betyder att produktivitetstillväxten det senaste halvsekleklet har varit något högre än vad produktivitetsnivån år 1970 förutspådde. Det gäller även för USA och Schweiz. Länder som har underrepresenterat i detta avseende är bl a Nya Zeeland, Spanien och Portugal. Trots samma produktivitetsnivå år 1970 har produktivitetstillväxten i Irland – om än i för landet fördelaktiga BNP-termer – varit mer än dubbelt så snabb som i Portugal det efterföljande halvsekleklet.

Det finns inte utrymme att visa detta i ett diagram, men det negativa sambandet i figur 1 förbyts under perioden 1995–2021 till en plan linje – om Sydkorea exkluderas. Därmed tycks det som om det inte existerar någon brett förankrad upphinnareffekt de senaste tre decennierna. Det tycks gälla även för de två delperioderna – före respektive efter finanskrisen. Slutsatsen av detta är att upphinnareffekten som illustreras i figur 1 förklaras av en i relativa termer gynnsam produktivitetstillväxt bland de ”fattiga” länderna under 1970–1980-talen.

	1970– 2021	1970– 1990	1990– 2021	1995– 2008	2009– 2021
Sydkorea	6,8	7,3	6,7	8,8	2,7
Kina	6,4	1,4	9,7	8,9	9,8
Irland	6,1	6,1	6,1	7,2	6,1
Finland	3,9	3,9	3,8	5,7	0,8
Sverige	3,7	2,6	4,3	5,5	2,0
USA	3,4	3,0	3,5	5,3	1,7
Belgien	3,3	4,8	2,3	3,2	1,4
Österrike	3,2	3,7	3,0	3,9	1,7
Portugal	3,2	2,6	1,9	3,1	1,2
Japan	3,0	4,4	2,3	3,7	0,8
Nederländerna	3,0	3,4	2,7	3,4	1,8
Danmark	2,9	2,9	2,8	2,4	3,3
Storbritannien	2,8	3,1	2,6	2,9	1,8
Frankrike	2,7	3,3	2,4	3,3	1,0
Italien	2,5	4,1	1,3	1,2	1,0
Spanien	2,4	3,5	1,7	1,8	1,4
Tyskland	2,2	2,3	2,1	2,6	1,3
Kanada	2,1	2,6	1,7	1,8	0,9
Norge	1,8	2,1	1,7	2,3	1,1
Grekland	1,6	1,5	1,6	1,6	2,1
Oviktat snitt exkl Sverige	3,4	3,4	3,2	3,9	2,2
Oviktat snitt exkl Sverige och Kina	3,2	3,6	2,8	3,6	1,8
G7	2,7	3,3	2,3	3,0	1,2
Europa exkl Sverige	3,0	3,3	2,7	3,3	1,9
Nordeuropa exkl Sverige	2,9	3,2	2,6	3,3	1,6
Anglosaxiska länder	2,8	2,9	2,6	3,3	1,5

Tabell 2
Produktivitetstillväxt
i industrin, reellt för-
ädlingsvärde per sys-
selsatt, 1970–2021

Anm: Länderna är ordnade efter produktivitetstillväxten 1970–2021. G7-länderna utgörs av USA, Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Italien, Kanada och Japan. Till Nordeuropa hör Norge, Danmark, Belgien, Sverige, Tyskland, Nederländerna och Finland. Till de anglosaxiska länderna hör USA, Storbritannien och Kanada.

Källa: The Conference Board för åren 1950–2018 och OECD för åren 2019–21.

3. Industrins produktivitet

Historiskt och i produktivetsdelegationens analyser riktas mycket fokus på industrins produktivitet. I linje med detta presenteras i tabell 2 tillväxten i arbetsproduktivitet i industrin i de länder som ingår i de databaser som

används. Utan att fördjupa sig i alltför många detaljer framgår att svensk industriproduktivitet i genomsnitt har ökat med 3,7 procent per år sedan 1970.⁷ Förutom ”specialfallen” Sydkorea, Kina och Irland, innebär detta att Sverige följer efter Finland, men är betydligt före t ex Europa, Nordeuropa och de anglosaxiska länderna.

Fokuserar vi på den andra kolumnen, och därmed anlägger produktivtetsdelegationens historiska utsikt, framkommer att svensk industris produktivitetstillväxt uppgick till 2,6 procent per år under perioden 1970–90 och att detta var betydligt lägre än i jämförbara länder. Oavsett hur den här gruppen av länder definieras, visar den nedre delen av tabellen att Sveriges utveckling var svag, även i förhållande till de anglosaxiska länderna.

De tre sista kolumnerna i tabell 2 visar att perioden efter 1990 har varit betydligt mer gynnsam för svensk industri än perioden före 1990. Det gäller både i absoluta och relativa termer. Sedan 1990 är det inget annat västland, förutom Irland, som kan uppvisa samma gynnsamma produktivitetstillväxt – och avståndet till de mest jämförbara länderna är betydande. Perioden 1995–2008 framstår som särskilt gynnsam för svensk industri.⁸ Av den sista kolumnen ser vi att den svaga produktivitetstillväxten efter finanskrisen inte har varit mer markerad i Sverige än i jämförbara länder, snarare tvärtom.

När det gäller upphinnareffekten i industrin är den sedan 1970 mindre framträdande än i hela ekonomin. Faktum är att den försvinner helt om Sydkorea och Irland exkluderas. Inte heller mellan 1995 och 2021 går det att hitta någon upphinnareffekt. Möjliga förklaringar till detta kan vara att de ”rika” länderna har kunnat förbättra sin produktivitet genom ökad specialisering och en intensifierad globalisering, inte minst i termer av *outsourcing* och en ökad användning av importerade insatsprodukter.

4. Byggsektorns och tjänstesektorns produktivitet

Vi avslutar den empiriska analysen med att fokusera på byggsektorn och tjänstesektorn. I detta fall finns det statistik som sträcker sig tillbaka till mitten av 1990-talet och USA saknas i OECD:s databas. Med den utgångspunkten – och återigen utan att fokusera alltför mycket på detaljer – framgår av tabell 3 att byggsektorns produktivitetstillväxt i Sverige och övriga Europa har varit mycket skral sedan 1990-talet. Sverige utmärker sig inte negativt, men de absoluta talen är anmärkningsvärt låga. Den fråga som måste ställas är: hur är detta möjligt? Vilka globala och nationella faktorer bidrar till att byggsektorn utmärker sig så markant negativt från hela ekonomins produktivitetstillväxt?

⁷ Under samma period ökade produktionen i svensk industri med 2,5 procent per år. Det betyder att industrisysselsättningen minskade med 1,2 procent per år.

⁸ En aspekt av detta är den snabba produktivitetstillväxten i telekomsektorn den här perioden och hur detta hanteras statistiskt i nationalräkenskaperna. Men även andra länder har haft liknande utmaningar kopplade till den ökade produktionen och det ökade användandet av IT. Därför är det inte alldeles lätt att dra någon välgrundad slutsats om de svenska beräkningsmetoderna har påverkat industrins relativa utveckling den här perioden.

Tabell 3
Produktivitetstillväxt
inom byggsektorn
och privat tjänste-
sektor (exkl fastig-
heter), realt föräd-
lingsvärde per timme,
1995–2021

	Byggsektor			Tjänstesektor		
	1995– 2021	1995– 2008	2009– 2021	1995– 2021	1995– 2008	2009– 2021
Irland	1,5	0,7	2,3	3,8	2,8	4,7
Island	1,8	0,5	3,0	3,1	4,5	1,7
Sverige	0,3	0,4	0,2	2,7	3,1	2,4
Norge	– 0,6	– 0,9	– 0,3	2,2	2,9	1,6
Danmark	0,4	0,2	0,6	1,6	1,6	1,5
Storbritannien	0,2	– 1,0	1,4	1,5	2,6	0,5
Finland	– 0,1	– 0,6	0,5	1,4	2,2	0,7
Nederländerna	0,8	1,0	0,6	1,4	2,4	0,3
Österrike	– 0,8	0,5	– 2,2	1,2	1,7	0,7
Tyskland	0,0	– 0,2	0,3	1,1	1,3	0,9
Schweiz	0,1	– 0,3	0,4	1,1	0,3	1,8
Frankrike	– 0,8	– 0,4	– 1,1	1,0	1,4	0,6
Belgien	0,9	1,7	0,1	0,9	1,0	0,7
Portugal	– 0,1	– 0,8	0,6	0,8	1,4	0,2
Italien	– 0,8	– 1,2	– 0,4	0,6	0,6	0,7
Spanien	– 1,1	– 2,6	0,4	0,1	– 0,5	0,8
Luxemburg	0,5	0,7	0,4	0,0	0,5	– 0,4
Grekland	1,7	2,1	1,2	– 0,2	3,0	– 3,4
Oviktat snitt exkl Sverige	0,2	0,0	0,5	1,3	1,7	0,8
Nordeuropa exkl Sverige	0,4	0,3	0,6	1,8	2,4	1,2

Anm: Länderna är ordnade efter produktivitetstillväxten i tjänstesektorn 1995–2021. Till Nordeuropa hör Island, Sverige, Norge, Danmark, Finland, Nederländerna, Tyskland och Belgien.

Källa: OECD.

När det gäller tjänstesektorn ser vi, avslutningsvis, att den svenska produktivitetstillväxten sedan mitten av 1990-talet står sig väl i förhållande till jämförbara länder. Med ett årligt genomsnitt om 2,7 procent är det endast Irland och Island som kan uppvisa en snabbare ökningstakt. I förhållande till genomsnittet för Nordeuropa är den svenska positiva avvikelser betydande – och det gäller både före och efter finanskrisen. Produktivitetstillväxtens nedgång efter finanskrisen är betydligt mer markerad i industrin än i tjänstesektorn.

5. Perspektiv att beakta för regeringens produktivitetskommission

En central utgångspunkt för regeringens produktivitetskommission bör vara i vilken utsträckning, och i så fall genom vilka empiriskt identifierade kausala samband, som den svenska relativa produktivetsåterhämtningen sedan 1990-talet förklaras av de reformer som produktivetsdelegationen föreslog och som därefter har genomförts.

En andra central utgångspunkt bör vara att kommissionen – innan mer konkreta reformförslag läggs fram – hämtar analytisk kraft i de nya perspektiv och den nya forskning som har vuxit fram de senaste 30 åren. I detta sammanhang är följande områden, utan inbördes ordning, särskilt viktiga att beakta.

Institutionell mångfald

Det finns ingen grundläggande institutionell standardlösning som vägleder oss mot högproduktiva ekonomier. Som framgår av tabell 1: det finns olika vägar att gå och de bestäms i hög grad av den historiska kontexten. Följer vi Gösta Esping-Andersens typologi över välfärdsregimer, ser vi att liberala, konservativa och socialdemokratiska regimer representeras bland världens mest produktiva länder (Esping-Andersen 1990). Likväl finns det liberalt och konservativt präglade länder som inte tillhör det mest produktiva skiktet.

Den nu etablerade lyckoforskningen visar att invånarna i Skandinavien också tillhör de lyckligaste i världen (Helliwell m fl 2023). Hög produktivitet och ett högt subjektivt välbefinnande går således hand i hand. Samtidigt tycks det som om länder som USA, Irland och Belgien underpresterar i termer av medborgarnas välbefinnande, givet sin produktivetsnivå. Ett högt välbefinnande i arbetet är inte bara centralt för ett högt allmänt välbefinnande, utan tycks även bidra till högre produktivitet (Layard och De Neve 2023).

Arbetsmarknaders funktionssätt

För att förstå arbetets produktivitet är det avgörande att förstå arbetsmarknaders funktionssätt. Även i detta fall har vurmen för *one-size-fits-all*-tänkandet minskat de senaste decennierna. Det framgår när vi följer OECD:s Jobs Studies över tid. I den första, OECD (1994), riktas fokus nästan enbart på lägre skatter, sänkta bidrag, minskad anställningstrygghet, flexibla lönebildning och lägre löneställen. I 2006 års uppdatering är fokus ett annat. Det som betonas är att goda arbetsmarknadsutfall och hög produktivitet kan uppnås på olika sätt. Som redaktörerna skriver (OECD 2006, s 13, egen översättning): "...erfarenheten visar att det inte finns en gyllene väg för att uppnå goda arbetsmarknadsutfall." Därmed avfärdas inte kollektivavtal, fackliga organisationer och koordinerad lönebildning instinktivt som något produktivitetshämmande. I den senaste uppdateringen, OECD (2018a), tas ytterligare steg i samma riktning. Inte minst handlar det om att

lyfta fram den sociala dialogen mellan arbetsgivare och fack och att än tydligare poängtera det ekonomiska värdet av goda jobb och en inkluderande produktivitetspolitik.

Den här nyanseringen är även tydlig i OECD:s mer renodlade produktivetsanalyser, där betoningen på produktivitetens mänskliga sida numera spelar en central roll (OECD 2015). Ett utbildningssystem med låg likvärdighet, stora inkomstskillnader och ett bristfälligt livslångt lärande försämrar produktiviteten. Hög social rörlighet är produktivetsdrivande (OECD 2018b). En ökad facklig organisationsgrad tycks leda till högre produktivitet (Barth m fl 2020). Sambandet mellan höjda lägstalöner och högre produktivitet har etablerats de senaste decennierna.

Fördelning av produktiviteten

Flera länders produktivetskommissioner tar upp den växande skillnaden mellan produktivitetstillväxt och reallönstillväxt (Pilat 2023). Ett skäl till det är att stagnerande reallöner riskerar att underminera stödet för den politik som driver produktiviteten. Dessutom skapar det här gapet en typ av permanent devalvering, i meningen att trycket på arbetsgivaren att höja sin tekniska nivå minskar när lönekostnaden släpar efter vinsterna. Som Acemoglu (2019, s 2, egen översättning) uttrycker det: "...när arbetsgivarna tvingas betala högre löner, är deras incitament att öka produktiviteten högre. Högre löner kan också leda till mer innovation, som bl a syftar till att minska sysselsättningen, men som bidrar till en högre makroekonomisk produktivitet."

Teknikutvecklingen tappar därmed fart samtidigt som löneandelen minskar. En fallande löneandel riskerar i sin tur att skapa vinster som inte används för att säkra framtida produktivitet och som pressar upp redan orimliga avkastningskrav. Vi riskerar därför en än påtagligare finansialisering av ekonomin, vilket vi de senaste decennierna med jämna mellanrum har sett vad det leder till.

Arbetsgivares marknadsmakt

Den snabbväxande sk monopsoniforskningen visar att arbetsgivare har makt att sätta löner som ligger under de anställdas produktivitet.⁹ Detta tycks gälla många branscher och även i Sverige och övriga Norden (Diez m fl 2022; OECD 2022). Den här lönesättarmakten leder till ineffektivt låga löner, ineffektivt höga vinster och ineffektivt låg produktivitet. Den negativa effekten på produktiviteten sker på makro- och mikronivå: ineffektiv allokering av arbetskraften respektive minskade individuella incitament till ansträngning när lönen ligger lägre än produktiviteten (Manning 2021b). Minskad lönesättarmakt, och därmed ökade löner för de anställda, är således produktivetsdrivande. På detta sätt bidrar bl a centraliserad

⁹ Som en introduktion till den här forskningen rekommenderas ett specialnummer av *Journal of Human Resources*: <https://jhr.uwpress.org/content/57/S>. Se även Manning (2021a) och kapitel 4 i OECD (2022).

lönebildning och fler jobb­möjligheter till en mer effektiv arbetsmarknad. Arbetsgivares lönesättarmakt tycks vara mindre i företag där facken är starkare.

På produktmarknaderna visar De Locker och Eeckhout (2018) och De Locker m fl (2020, 2021) att skillnaden mellan pris och marginalkostnad, och därmed lönsamheten, har ökat i världen de senaste decennierna – och då främst i Europa och USA. Genom mindre kapitalinvesteringar och färre innovationer kan även den här marknadsmakten leda till lägre produktivitet.

Därför är det avgörande att skilja på *pro-business* och *pro-market*: arbetsgivare med lönesättar- och prissättarmakt leder till samhällsekonomiskt inefektiva marknader. Detta går även att spåra till offentlig sektor: det som är mest lönsamt för skolkoncernerna är nödvändigtvis inte det bästa för Sveriges produktiva förmåga.

Hybridarbete

Det växande hybridarbetet innebär inte bara att arbetsgivares lönesättarmakt kan minska genom att skapa fler jobb­möjligheter, utan det bär också på en mer direkt möjlighet till ökad produktivitet. Om så är fallet vet vi ännu inte och chefer och medarbetare gör ofta olika bedömningar. Men min bedömning är i nuläget att allt fler forskare närmar sig slutsatsen att produktivitetseffekten, typiskt sett, är positiv. Forskare knutna till den välrenommerade gruppen WFH Research uttrycker det så här (Barrero m fl 2023, sista stycket, egen översättning):¹⁰ ”De bästa bevisen vi har pekar i riktning mot att organiserat hybridarbete förbättrar de anställdas och företagets produktivitet”.

Två förklaringar till detta kan vara att en del av den sparade restiden används till arbete och att koncentrerat arbete utförs mer effektivt på annan plats än arbetsplatsen (Tsipursky 2022). Den här forskningen tar dock inte hänsyn till hybridarbetets eventuellt positiva effekt på välbefinnandet i arbetet, eller de potentiellt negativa effekterna av att stadskärnorna kan komma att urholkas (den s k munkeffekten). Inte heller fångar den, mer än indirekt, in effekten av ledarskapet och hur detta kan gynna produktiviteten. Detta är ett annat och relaterat område som har beforskats under senare år. Resultatet är tydligt: skillnader i ledarskap förklarar en betydande del av skillnader i produktivitet mellan företag (Bloom m fl 2021). Olika ledarskapskulturer tycks förklara ungefär lika mycket av skillnader i produktivitet som humankapital, FoU och IT-användning. Acemoglu m fl (2022) visar att VD:ar med ledarskapsutbildning från handelshögskolor höjer företagets lönsamhet och aktievärde, men sänker löneandelen – samtidigt som produktiviteten är oförändrad. Det här mönstret är starkast på arbetsmarknader där arbetsgivaren har lönesättarmakt.

¹⁰ <https://wfhresearch.com/>.

Systemproduktivitet

De negativa externa effekter som miljöskador och miljöskadliga utsläpp utgör innebär att dagens produktivitetstillväxt kan underminera förutsättningarna för framtida produktivitetstillväxt. Den kortsiktighet som i dag ofta präglar våra ”smala” produktivetsanalyser hotar samhällsekonomins långsiktiga systemproduktivitet. För att minska den risken krävs att naturkapitalet intar en mer central plats i produktivetsdiskussionen och fullt ut inkluderas i de kapitalstockar och produktivetsmått vi använder för att förstå ekonomins utveckling. Detta kan göras på lite olika sätt och det finns många exempel att inspireras av. Till dessa hör t ex UNEP (2018), Dasgupta (2021) och Agarwala och Martin (2022).¹¹ Att på detta sätt bredda produktivetsbegreppet innebär en ökad komplexitet, men samtidigt bidrar det till en nödvändig realism som krävs för att – utan skygglappar – förstå produktivitetens utmaningar och möjligheter.

Vertikal produktivitet

Grunden för den remarkabla produktivetsutvecklingen sedan industrialismens genombrott är hur ny teknik, tillsammans med en gradvis högre utbildningsnivå, har förändrat företagets produktionsprocesser. De senaste decennierna har den här processen gått i riktning mot ökad specialisering – inom och mellan länder (Baldwin 2016; Lind och Sjölander 2023). Det betyder att användningen av inhemskt och utländskt inköpta insatsprodukter spelar en större roll för produktivitetens utveckling. Samspelet mellan företag, branscher och länder har således intensifierats. Det betyder i sin tur att produktivetsanalyser och produktivitetstänkandet i vidare bemärkelse allt mindre bör fokusera på just branscher och enskilda länder och allt mer på nationella och globala produktionsprocesser: hur hela produktionskedjan bidrar till slutprodukten produktivitet (Timmer 2017; Lind 2022b). Detta gäller även i termer av konkurrenskraft (Timmer m fl 2014), inte minst kopplad till framväxten av Kina som världens fabrik och de handelspolitiska konflikter vi har sett under senare år. Detsamma gäller hur produktivetschocker sprider sig inom och mellan länder (Acemoglu m fl 2016; Antras och Chor 2021).

Immateriellt kapital

Investeringarna i immateriellt – eller kunskapsbaserat – kapital har vuxit snabbt och har blivit allt viktigare för produktiviteten (OECD 2013; Corrado m fl 2022; Crouzet m fl 2022). En förklaring till detta är, utöver det fokus på informationsteknologins betydelse som växte fram under 1990-talet, den specialisering som har följt i spåren av de senaste decenniernas globalisering och den ofta kunskapsintensiva integrationen mellan industrin och tjänstesektorn.

Till det här icke-fysiska kapitalet räknas inte bara FoU – den bärande komponenten i den endogena tillväxtteorin – utan även sådant som ägan-

¹¹ Se även Skånberg (2023).

derätter, patent, mjukvara, databaser, design, varumärken, organisationskapital och företagsspecifikt humankapital. En del av detta kapital ingår i kapitalstocken, annat definieras som insatsprodukter. Vissa omklassificeringar från det senare till det förra har skett (t ex FoU, mineralutvinning, mjukvara), men det är fortfarande betydande delar som kategoriseras som insatsprodukter (t ex design, marknadsundersökningar, arbetsgivarfinansierad utbildning).

Därför är det centralt att bredda kapitalbegreppet till att mer explicit inkludera immateriella insatsprodukter. Det här icke-fysiska kapitalet kan även bidra till en ökad förståelse för drivkrafterna bakom den ökade produktivitetsskillnaden mellan företag som vi har sett de senaste decennierna (OECD 2015). Samspelet mellan det fysiska och det icke-fysiska kapitalet tycks många gånger vara nyckeln till ökad produktivitet.

6. Avslutning

Svensk ekonomi är i dag en av världens mest produktiva. Det är ett resultat av en positiv utveckling i förhållande till andra länder sedan 1990-talet – och då framför allt under perioden 1995–2008. Motorn bakom utvecklingen sedan 1990-talet är en gynnsam absolut och relativ utveckling av industrins produktivitet, även om genomslaget på hela ekonomin har minskat i takt med att industrins andel av förädlingsvärde och sysselsättning har fallit tillbaka. Sedan mitten av 1990-talet är det tydligt att även tjänstesektorns produktivitet har utvecklats bättre i Sverige än i jämförbara länder. Under samma period har svensk byggsektor utvecklats lika remarkabelt dåligt som i övriga Europa.

Trots den här relativa återhämtningen har den svenska ekonomins produktivitetstillväxt inte förbättrats i förhållande till perioden 1970–90. Produktivetsdelegationens synsätt att produktivitetens ökningstakt inte räcker för att möta våra behov och önsknings är således fortfarande högst aktuellt. För att lätta på den här restriktionen om knappa resurser krävs därför att produktiviteten under kommande år ökar snabbare än vad den gjort det senaste halvsekle. Med tanke på den globala nedgången efter finanskrisen är detta en minst sagt grannliga uppgift. En av grundfrågorna blir då: vilka produktivetsdrivande faktorer bestäms på global nivå och vilka kan vi i högre utsträckning själva påverka i Sverige?

Jag har svårt att se att det finns någon nationell mirakelmedicin, utan det handlar mycket om att gnetta på längs många marginaler. Men för att lyckas med detta är det avgörande att orientera efter rätt karta. I detta ligger bl a hur vi bör se på branscher kontra produktionsprocesser, men också vilka typer av kapital som driver produktiviteten. Bakom detta hittar vi en intensifierad spänning mellan olika typer av kapital och mellan kort och lång sikt.

I det uppdaterade perspektivet bör även en ny syn på arbetsmarknaden ingå och hur partssystem, fackliga organisationer och löner bidrar till produktiviteten. Den empiriska revolutionen har visat att de standardmässiga

antagandena inte har beskrivit verkligheten på ett tillräckligt tillfredsställande sätt. Därför har alternativa synsätt och nya forskningsinriktningar vuxit fram. Det gäller t ex även arbetsmiljöns betydelse, ledarskapskulturer, fördelningen mellan arbete och kapital och arbetsgivares marknadsmakt.

Med utgångspunkt i verkligheten har forskningen de senaste decennierna därför rört sig bort från standardlösningar av typen *one-size-fits-all*. Det finns andra vägar att gå än att endast låta sig vägledas av nedsippingsteorin. Detta kan så klart vara en smärtsam insikt för en del, men om regeringens produktivitetskommission har ambitionen att bidra till en ökad förståelse för produktivitetens drivkrafter och utmaningar bör den här komplexiteten bejakas.

Det är inte heller rimligt att blunda för de produktivetsrelaterade målkonflikter som kännetecknar vår ekonomi och vårt samhälle. Därför bör de lyftas upp på bordet och belysas på ett så allsidigt sätt som möjligt. Om så sker kan kommissionen bidra till en samhällelig diskussion som på riktigt bidrar till en ökad förståelse för de moraliska avvägningar som med nödvändighet följer av den politiska viljan att stärka svensk ekonomis produktiva förmåga.

Acemoglu, D (2019), "It's Good Jobs, Stupid", Economics for Inclusive Prosperity, Research Brief.

Acemoglu, D, A He och D le Maire (2022), "Eclipse of Rent-sharing: The Effects of Managers' Business Education on Wages and the Labor Share in the US and Denmark", NBER Working Paper 29874.

Acemoglu, D, A Ozdaglar and A Tahbaz-Salehi (2016), "Networks, Shocks, and Systemic Risk", i Bramoullé, Y, A Galeotti och B Rogers (red), *The Oxford Handbook of the Economics of Networks*, Oxford University Press, Oxford.

Agarwala, M och J Martin (2022), "Environmentally-adjusted Productivity Measures for the UK", Working Paper 28, The Productivity Institute, Manchester.

Antras, P och D Chor (2021). "Global Value Chains", manuskript. En förkortad version av detta papper kommer att publiceras som ett kapitel i 5:e upplagan av *Handbook of International Economics*.

Baldwin, R (2016), *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*, Harvard University Press, London.

Barrero, J M, N Bloom, S J Davis, B Meyer och E Mihaylov (2023), "Where Managers and Employees Disagree about Remote Work", *Harvard Business Review*, januari 5 2023.

Barth, E, A Bryson och H Dale-Olsen (2020), "Union Density Effects on Productivity and

Wages", *The Economic Journal*, 130, s 1898–1936.

Bloom, N, D Scur, R Sadun, J Van Reenen och R Lemos (2021), "The World Management Survey at 18: Lessons and the Way Forward", *Oxford Review of Economic Policy*, vol 37, s 231–258.

Corrado, C, J Haskel, C Jona-Lasinio och M Iommi (2022), "Intangible Capital and Modern Economies", *Journal of Economic Perspectives*, vol 36, s 3–28.

Crouzet, N, J C Eberly, A L Eisfeldt och D Papanikolaou (2022), "The Economics of Intangible Capital", *Journal of Economic Perspectives*, vol 36, s 29–52.

Dasgupta, P (2021), "The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review", HM Treasury, UK.

De Loecker, J och J Eeckhout (2018), "Global Market Power", NBER Working Paper 24768.

De Loecker, J, J Eeckhout och G Unger (2020), "The Rise of Market Power and the Macroeconomic Implications", *The Quarterly Journal of Economics*, vol 135, s 561–644.

De Loecker, J, J Eeckhout och S Mongey (2021), "Quantifying Market Power and Business Dynamism in the Macroeconomy", NBER Working Paper 28761.

Dieppe, A (red) (2021), *Global Productivity: Trends, Drivers, and Policies*, World Bank, Washington.

REFERENSER

- Diez, F J, D Malacrino och I Shibata (2022), "The Divergent Dynamics of Labor Market Power in Europe", IMF Working Paper 247, Washington.
- Esping-Andersen, G (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton NJ.
- Helliwell, J F m fl (2023), *World Happiness Report*, Sustainable Development Solutions Network.
- Jones, C I (2013). "Misallocation. Input-output Economics, and Economic Growth", i Acemoglu, D, M Arellano och E Dekel (red), *Advances in Economics and Econometrics: Tenth World Congress. Vol II: Applied Economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Krugman, P (1997), *The Age of Diminished Expectations*, MIT Press, London.
- Layard, R och J-E De Neve (2023), *Wellbeing: Science and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lind, D (2022a), "Facken, produktiviteten och lönerna", rapport från Facken inom industrins produktivitetskommission.
- Lind, D (2022b), "The China Effect on the Productivity in Nordic Countries", *Journal of the Finnish Economic Association*, vol 3, s 71–90.
- Lind, D och E Sjölander (2023), "Svensk industri i den globala ekonomin", *Ekonomisk Debatt*, årg 51, nr 1, s 31–41.
- Magnusson, L (2023), "En tredje industriell revolution som kom av sig? Svensk produktion och produktivitet efter 1990-talskrisen", rapport från Facken inom industrins produktivitetskommission.
- Manning, A (2021a), "Monopsony in Motion", presentation på konferens arrangerad av OECD, 9 december 2021, <https://www.oecd.org/employment/AlanManning-MonopsonyInMotion-OECD.pdf>.
- Manning, A (2021b), "Monopsony in Labor Markets: A Review", *International Labour Review*, vol 74, s 3–26.
- OECD (1994), "The OECD Jobs Study: Facts, Analysis, and Strategies", OECD, Paris.
- OECD (2001), "Measuring Productivity. OECD Manual. Measurement of Aggregate and Industry-level Productivity Growth", OECD, Paris.
- OECD (2006), "Employment Outlook: Boosting Jobs and Incomes", OECD, Paris.
- OECD (2013), "New Sources of Growth: Knowledge-based Capital: Key Analyses and Policy Conclusions. A Synthesis Report", OECD, Paris.
- OECD (2015), "The Future of Productivity", OECD, Paris.
- OECD (2018a), "Good Jobs for All in a Changing World of Work. The OECD Jobs Strategy", OECD, Paris.
- OECD (2018b), "A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility", OECD, Paris.
- OECD (2022), "Employment Outlook: Building Back More Inclusive Labour Markets", OECD, Paris.
- OECD (2023), "OECD Compendium of Productivity Indicators 2023", OECD, Paris.
- Pilat, D (2023), "The Rise of Pro-Productivity Institutions: A Review of Analysis and Policy Recommendations", Productivity Insights Paper 15, The Productivity Institute, Manchester.
- Regeringens direktiv (2023:58), *Högre produktivitetstillväxt*.
- Skånberg, K (2023), "Systemproduktivitet: Vad är det och varför ska vi bry oss?", rapport av Facken inom industrins produktivitetskommission.
- SOU 1991:82, *Drivkrafter för produktivitet och välbefinnande – Produktivitetsdelegationens betänkande*.
- Timmer, M (2017), "Productivity Measurement in Global Value Chains", *International Productivity Monitor*, vol 33, s 182–193.
- Timmer, M, A Z Erumban, B Los, R Stehrer och G J de Vries (2014), "Slicing up Global Value Chains", *Journal of Economic Perspectives*, vol 28, s 99–118.
- Tsipursky, G (2022), "Workers are Less Productive Working Remotely (At Least That's What their Bosses Think)", Forbes, 3 november 2022.
- UNEP (2018), "Inclusive Wealth Report 2018", United Nations Environment Programme.